

УДК 372.878

ОКСАНА СТРИХАР

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ МУЗИЧНОМУ МИСТЕЦТВУ

У статті розкриваються основні принципи навчання дітей музиці. З'ясовано, що при організації процесу навчання музиці необхідно дотримуватися таких педагогічних принципів, як побудова процесу виховання й розвитку музиканта; діалогічного, суб'єкт-суб'єктний характер відносин, використання специфічних для мистецтва методів і засобів навчання, що відповідають логіці художньо-творчого процесу.

Ключові слова: музичне мистецтво, учні, методи навчання, принципи, умови, особистість, педагог, творчість, виховання, розвиток, музикант.

Постановка проблеми. Для виявлення педагогічних умов, необхідних для музичного розвитку дітей, крім всебічного аналізу феномена загальної й музичної обдарованості, виявлення системоутворюючих якостей у її структурі, детермінант її розвитку, необхідне з'ясування того, що вже напрацьовано по цій проблемі в сфері загальної й спеціальної музичної освіти. Крім того, потрібно з'ясувати, що в сучасній педагогічній та психологічній науці мається на увазі під поняттям «умови».

Поняття «педагогічні умови розвитку музичної обдарованості» і «педагогічні умови розвитку музично обдарованої дитини» вживаються нами як такі, що позначають те саме явище, тому що розвиток музичної обдарованості неможливий без розвитку особистості дитини, без формування її емоційно-вольової сфери. Більш того, музичні задатки розвиваються в музичні здібності тільки «за умови працьовитості, наполегливості й прагнення до активної музичної діяльності, тобто розвитку характерологічних рис особистості» [2, с. 45].

У педагогічній літературі відзначається та обставина, що педагогічні умови є реалізацією педагогічних принципів у практиці навчання й виховання. Принципи, у свою чергу, виводяться з педагогічних законів і закономірностей.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідники, що займаються проблемами музичної освіти (і загальної, і спеціальної), видні музиканти, педагоги виступають із критикою існуючої практики викладання й організації музичного виховання й освіти в нашій країні, тому що останні вже не відповідають сформованим потребам суспільства.

Тому очевидно, що необхідно вжити заходів по вдосконалюванню роботи музичних навчальних закладів, адаптувати її стосовно до нових реалій, – у цьому кардинальна проблема теорії й практики викладання музики. У зв'язку із цим говориться про необхідність серйозних корекційних заходів, про активізацію, раціоналізацію процесу формування художньо-творчих здібностей і про недостатню теоретичну й методологічну розробку цієї проблеми в її педагогічному ракурсі, що пов'язується з необхідністю розробки нових принципів музичної освіти. Цією проблемою займаються такі сучасні науковці, педагоги, як Б.Є. Буличов, А.І. Горлинський, Н.Г. Добровський, Б.Д. Критський, Н.А. Миронова, Ю.М. Орлов, Л.В. Школяр та ін.

Мета дослідження передбачає виявлення принципів музичної освіти, на підставі яких можна було б сформулювати необхідні, ефективні й достатні педагогічні умови для музичного розвитку дітей.

Виклад результатів дослідження. На підставі аналізу сучасних досліджень, спрямованих на розробку загальних музично-педагогічних принципів навчання, можна виділити три основні напрямки: залучення ідей розвиваючого навчання, особистісно-орієнтованої освіти й урахування специфіки музичного мистецтва, художньо-естетичної природи уроку мистецтва – викладання музики як живого образного мистецтва [3].

Суть першого напрямку полягає у висуванні завдань розвитку учня-музиканта (тобто формування його художньої свідомості, загального й спеціального кругозору, загальних і музичних здібностей) як спеціальної мети музичної підготовки. У її основі лежать принципи розвиваючого навчання, оволодіння не окремими знаннями й розумовими діями, а загальними способами розумової діяльності (навчання на високому рівні труднощів, швидким темпом, посилення в ньому ролі теоретичних знань). «Та діяльність, що здійснює дитина на уроках музики, хоча і є стосовно матеріального світу опосередкованою й протікає в сфері ідеального (духовного), у формі образних уявлень, асоціацій, також вимагає теоретичного рівня мислення» [6, с. 18].

Суть другого напрямку полягає в усвідомленні того, що центром педагогічного процесу є особистість учня (ціннісне ставлення педагога до учня, любов до нього, сприйняття учня як суб'єкта діяльності, а не її об'єкта). Це забезпечується комплексним підходом до виховання з урахуванням індивідуальності кожного учня й обставин, що впливають на виховний процес; повагою до особистості учня – «це «чарівний ключик», за допомогою якого викладач домагається істотних успіхів у навчанні й вихованні» [5, с. 12]; опорою на позитивне в людині – педагогові необхідно ретельно вивчити особистість учня, його сильні й слабкі сторони й,

відповідно до цього, будувати стратегію виховного впливу; роботою не тільки над твором, але, насамперед, над художнім і технічним розвитком музиканта – орієнтування на цей принцип обумовить не тільки прагнення до якості виконання тих або інших творів, а, насамперед, розвиток особистості учня, заснований на аналізі його творчих і технічних можливостей, оцінці його професійних знань і вмінь, переваг і недоліків його психофізіологічної природи; комплексним підходом до розвитку; індивідуальним підходом у навчанні.

Індивідуальний підхід для музичної педагогіки має особливе значення, що обумовлене природою мистецтва, його багатоваріантністю, величезною кількістю індивідуальних характеристик, що не піддаються формалізації, а також численним індивідуальним особливостям, властивим мисленню, руховому апарату піаніста, специфічним рисам його характеру. Саме ця багатозначність стала однією з причин того, що за багатовікову історію музичного мистецтва єдина для всіх методика навчання так і не створена. «Адже будь-яка, навіть сама досконала методика вимагає певної адаптації до кожного музиканта, урахування його характерних рис» [5, с. 23].

При цьому говориться про те, що світова музична культура у великому ступені залежить від характеру, інтенсивності й розвиненості відносин учитель – учень. Але в той же час відзначається, що це питання практично не досліджене [3].

Суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі навчання й розвитку передбачають також, що особистість учня розвиває тільки особистість педагога, що розвивається. Педагогічний розвиток відбувається в реалізації постійно змінних способів, особистісного спілкування, заснованих на визнанні педагогом особистості учня, його можливості бути рівновеликим кращим зразком музики, тому що справжнє музичне навчання й виховання – цілісний процес, де витрати в особистісному розвитку значать більше, ніж технологічні досягнення в освоєнні музичного інструменту.

Третій напрямок полягає в усвідомленні того, що змістом музичної освіти в сфері мистецтва є не тільки освоєння інформаційно-знакових сторін творів, придбання вмінь і навичок, а виховання особистісного, ціннісно-значеннєвого способу відношення, як до творів мистецтва, так і до світу, інших людей, до самого себе. Особистісне відношення до музичного твору не просто актуалізує його зміст, але виводить його у звучний план художнього новотвору, породжує нову емоційну якість, відзначена рисами особистості музиканта-виконавця.

Крім того, художньо-виконавська діяльність, на думку дослідників, містить у собі практично всі компоненти, необхідні для визначення її як креативною по своїй природі й внутрішній суті, тому що вся атрибутика й психологічне підґрунтя свідчать про це: результат цієї діяльності є створення нового – реально озвучених музичних текстів, інтерпретаторських ідей. Тому основним методологічним принципом за таких умов стає моделювання учнем-музикантом творчого процесу, що зближається з тим, що має місце в діяльності зрілого, сформованого майстра. Це обумовлює необхідність навчання музиканта через творчість, тобто повторення шляху майстра в основних, атрибутивних його якостях і властивостях.

При такому підході сам процес навчання буде виступати в якості детермінанти розвитку сутнісних сил учня. Для доцільно використовувати «тріаду функціонально пов'язаних між собою принципів навчання».

1) Поліваріантність при створенні художнього задуму – пошук різних варіантів інтерпретації музики ініціює фантазію, уяву учня. У протилежному випадку, слідуючи в роботі єдиним, до того ж призначеним ззовні, шляхом учень приходить до стереотипу, блокується його інтуїція, розвиток здібностей.

2) Синергетичний вплив різних видів мистецтва на внутрішній світ учня при освоєнні ним музичного матеріалу – підвищення «емоційного градусу» навчальної діяльності, інтенсивна генерація музично-виконавських ідей звільняє від канонічної регламентації дій, приписуваної звичайно вузько трактованим професіоналізмом.

3) Інтеріоризація уявлень і образів уяви – перенесення роботи зі створення художнього образу у внутрішню сферу особистості з метою зміцнення її у свідомості й підсвідомості музиканта з наступним уречевленням у музично-виконавській діяльності.

Реалізація діалогічного, творчого характеру діяльності учнів, на думку дослідників, вимагає іншого змісту діяльності педагога. Зокрема говориться про необхідність створення творчої ситуації на уроці, що робить неможливим повсякденне відношення учня до музики. Ця ситуація передбачає: а) діагностику особистісного стану учня, спрямованість його мотивації (настрій, самопочуття, актуальні потреби, – із чим прийшов на урок, що його хвилює, у чому причина скutoсті та ін.); б) зняття або ослаблення дій особистісних перешкод (конформізм, ригідність, комплекси та ін.); в) додання уроку часової форми, с кульмінаціями й спадами в роботі, із чергуванням напруги й розслаблення на різних рівнях спілкування, гри, показів, вселяння, входу й виходу із проблемних моментів. Творча ситуація проявляється у встановленні переважно діалогічного спілкування: вільна зацікавленість педагога в думці й ініціативі учня, тобто в зустрічному русі педагогічним вказівкам і пропозиціям. Творчість педагога полягає в тому, що він може працювати в концепції учня, намічаючи й удосконалюючи її [4, с. 55].

Досліджуючи проблему методів навчання мистецтву, інші автори також доходять висновку про те, що принципи діалогового спілкування й творчості є системоутворюючими в організації дидактичної ситуації на уроках по мистецтву [1, с.84]. При цьому творчість – не один з різновидів діяльності, а певний якісний стан. А діалогічні відносини «учитель – учні» виявляють органічний зв'язок з відносинами глибинного, особистісного, ціннісно-значеннєвого спілкування, що характеризується рівністю психологічних позицій (обидва – суб'єкти), активністю сторін, коли кожна не тільки приймає вплив, але й рівною мірою впливає на іншу, взаємним проникненням партнерів у світ почуттів і переживань, а також взаємною гуманістичною настановою партнерів до співучасті, співпереживання, прийняття один одного. Отже, використання принципів діалогового спілкування й творчості – важлива умова музичного розвитку дитини.

Це представляється особливо важливим у застосуванні до дітей. Дослідники проблеми музичної обдарованості відзначають, що суб'єкт – суб'єктний стиль відносин і навчання, висока цінність нових ідей, творчий підхід до навчання, побудова навчання на основі понять та ін., відповідають стилям навчання самих дітей і обумовлює їх розвиток. Крім того, орієнтація на інтереси особистості особливо необхідна й корисна в сфері навчання й музичного розвитку дітей, тому що це дозволяє створити сприятливі умови для розвитку їх потенціалу. Більш того, це – головна умова, без якої розвиток їх обдарованості просто неможливий.

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що:

1) при організації процесу навчання музиці необхідно дотримуватися наступних педагогічних принципів, що виступають вимогою до умов:

- побудова процесу виховання й розвитку музиканта на принципах розвиваючого навчання;

- діалогічний, суб'єкт-суб'єктний характер відносин, учитель і учень як рівноправні суб'єкти процесу навчання: соратники в роботі, що роблять спільні відкриття;

- використання специфічних для мистецтва методів і засобів навчання, що відповідають логіці художньо-творчого процесу.

2) педагогічними факторами, що обумовлюють прояв цих принципів, будуть виступати художня розвиваючо-орієнтаційне середовище й педагогічна підтримка. Відповідно до подальшої логіки дослідження необхідно виявити сутність цих факторів.

Організація виховного середовища визнається дослідниками найважливішим фактором формування й розвитку особистості, що дозволяє опосередковано управляти цим процесом. При цьому відзначається, що чим ширше можливості, надавані середовищем, тим неповторніше життєвий шлях і самобутніша дитина.

У педагогічній літературі, присвяченій проблемам музичної обдарованості, підкреслюється необхідність створення для дитини розвиваючого середовища, що

проявляється в сукупності педагогічних умов і системи відносин навколо дитини, що сприяють прояву й розвитку обдарованості, що стимулюють різноманітну творчу діяльність і створюють орієнтаційне поле розвитку. При цьому середовище повинне задовольняти наступним умовам: перехід до особистісно-орієнтованого принципу освіти; безперервність і наступність освітнього простору за змістом, погодженість технологій, форм і методів навчання; зміст освіти для обдарованих повинен якісно перевершувати звичайний курс, враховувати специфіку їх інтересів по прискоренню темпів навчання й по поглибленню змісту; технологія навчання музиці повинна бути проблемно-діалоговою й реалізовуватися в умовах партнерської моделі організації навчально-виховного процесу; надання учневі свободи вибору власної освітньої траєкторії.

Ці умови забезпечують створення орієнтаційного поля розвитку, що являє собою спектр відносин, переваг, що формують систему актуальних орієнтирів, які використовує дитина при ухваленні рішення про той або інший вибір. При цьому саме особисті орієнтири допомагають дитині не тільки усвідомлювати значення ситуації вибору, але й визначити особистісний зміст фіксованих подій і явищ.

Таким чином, середовище, організоване навколо дитини, що навчається музиці, повинне не тільки «підживлювати», забезпечувати стимулювання загального розвитку, розширення кругозору, але й давати художнє орієнтаційне поле розвитку. При цьому необхідно, щоб дитина була активним діячем у самостійній творчій діяльності, що дозволить оточуючому дитину середовищу перерости в осмислений нею власний художній простір.

Однак творча позиція дитини в музичному середовищі забезпечується вчителем як її організатором. Педагогічна підтримка (взаємодія з педагогом) виступає другим фактором, необхідним для музичного розвитку дитини. Розробка основ педагогічної підтримки, представляється досить необхідною й своєчасною, тому що в сучасній педагогічній теорії, поряд з великою кількістю методів і засобів колективного навчання, практично відсутня теорія й методика індивідуального навчання. А робота з дітьми – це, насамперед, індивідуальна робота, що вимагає організації, відмінної від колективної. Крім того, педагогічна підтримка музично обдарованих дітей представляється дуже органічною й природною, тому що тільки так учителям вдасться допомогти їм довідатися й розкрити свою індивідуальність, надати можливості для самовираження й розвитку свого потенціалу.

Слід зазначити, що в музичній освіті досить розроблена методика викладання, орієнтована на розвиток власне музичних здібностей, але практично відсутнє у масовій практиці теоретичне узагальнення умов розвитку особистісних структур. Тим часом, саме від них залежить розвиток музичних здібностей, зокрема, розвинена емоційно-вольова сфера є визначальною в реалізації потенціалу музично обдарованих дітей. Педагогічна підтримка в цій ситуації може виступити як спосіб керування музичного розвитку дитини, як співробітництво, сприяння й взаємодія з нею. Це допоможе становленню її суб'єктності, а, отже, забезпечить розвиток музичного потенціалу.

Розробка основ педагогічної підтримки музично обдарованих дітей неможлива без аналізу основ організації загальної педагогічної підтримки. Вище було з'ясовано, що особистісна підтримка передбачає відношення до іншого, як до самоцінності, надання свободи у виборі й самопрояві (тобто суб'єктної позиції), допомога в самопізнанні (рефлексії як необхідній умові регулювання своєї життєдіяльності). Особливо важливо підтримати активність, волю дитини, зокрема такі якості, як саморегуляція, самоорганізація, самостійність, тому що саме від них залежить музичний розвиток дитини.

Організації навчального процесу із застосуванням тільки особистісної підтримки, що забезпечує формування вольової сфери, недостатньо для музичного розвитку дитини. Крім особистісної підтримки в розвитку музично обдарованої дитини необхідна й емоційна підтримка, – підтримка емоційних переживань, реакцій і станів дитини, тому що саме вони є проявом її індивідуальності й основою самовираження.

На думку деяких дослідників, це можливо тільки на основі наступних принципів гуманістичної психології: 1) Захоплюватися кожною ідеєю учня, як захоплюються першими кроками дитини: а) позитивно підкріплювати всі відповіді учня; б) використовувати помилку як можливість нового погляду на щось звичне; в) максимально адаптуватися до всіх висловлень і дій дітей. 2) Створити клімат взаємної довіри. 3) Забезпечити незалежність у виборі й прийнятті рішень, з можливістю контролювати власне просування [7].

У зв'язку з тим, що в останніх дослідженнях структури музичних здібностей спостерігається тенденція посилення інтелектуального компонента, виникає необхідність для дитини також когнітивної підтримки, – підтримки розвитку інтелектуальної сфери. Для цього вчителю необхідно вміння стимулювати пізнавальні здібності й інтерес учнів, створювати атмосферу натхнення й ситуацію успіху на уроці.

Отже, педагогічна підтримка – це процес взаємодії (через співробітництво, сприяння й волю) між учителем і учнем, спрямований на розвиток суб'єктності, що надає можливості для особистісного саморозвитку, самопізнання й самореалізації, що формує емоційно-вольову сферу, що стимулює розвиток інтелектуальної й мотиваційної сфер. Педагогічна підтримка – один з основних компонентів у гуманістичній парадигмі освіти. Організація педагогічного процесу на її принципах призводить до якісно нового розуміння позиції вчителя – як співучасника в процесі навчання музиці дітей.

Висновки. Таким чином, музична освіта є сферою, що відкриває можливість творчої реалізації особистості. На підставі аналізу сучасних досліджень, спрямованих на розробку загальних музично-педагогічних принципів навчання, виділено три основні напрямки: залучення ідей розвиваючого навчання, особистісно-орієнтованої освіти й урахування специфіки музичного мистецтва, художньо-естетичної природи уроку мистецтва – викладання музики як живого образного мистецтва. При організації процесу навчання музичному мистецтву необхідно дотримуватися педагогічних принципів, що виступають вимогою до умов навчання.

Список використаних джерел

1. Богачинская Ю.С. Метод как система регулятивов обучения гуманитарно-художественным предметам в школе: Дис. ...канд. пед. наук. / Ю.С. Богачинская. – Волгоград, 1994. – 154 с.
2. Воротникова Е.Н. О совершенствовании учебного процесса в музыкальных школах. / Е.Н. Воротникова. – Педагогика. – 2001. – №4. – С. 44-47.
3. Ражников В.Г. Резервы музыкальной педагогики. / В.Г. Ражников. – М.: Знание, 1980. 96 с.
4. Ражников В.Г. Три принципа новой педагогики в музыкальном обучении // Вопр. психологии. / В.Г. Ражников. – 1988. – №1. – С.33-42.
5. Сраджев В.П. Принципы обучения как дидактический фундамент воспитания пианиста. / В.П. Сраджев. – Елец: Муза, 2000. – 32 с.
6. Школяр Л.В. Проблемы преподавания художественных дисциплин в школе. / Л.В. Школяр. – М., 1990. – С.64-71.
7. Яковлева Е.Л. Методические рекомендации учителям по развитию творческого потенциала учащихся. / Е.Л. Яковлева. – М.: Молодая гвардия, 1997. – 78 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013

Стрихар О.

Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ МУЗЫКАЛЬНОМУ ИСКУССТВУ

В статье раскрываются основные принципы обучения музыке. Выяснено, что при организации процесса обучения музыке необходимо соблюдать такие педагогические принципы, как построение процесса воспитания и развития музыканта; диалогический, субъект-субъектный характер отношений, использование специфических для искусства методов и средств обучения, которые соответствуют логике художественно-творческого процесса.

Ключевые слова: музыкальное искусство, ученики, методы обучения, принципы, условия, личность, педагог, творчество, воспитание, развитие, музыкант.

Strikhar O.

Mykolayiv National University named after V. Suhomlinsky

BASIC PRINCIPLES OF TEACHING OF CHILDREN TO MUSIC

The article describes the main features of teaching children music. It is found out fixed, that modern pedagogical and psychological science is meant by the term. The existing principles of music education. Detection of three main areas of teaching musical art. It is shown that the process of learning music teachers should observe the following principles as building the education of musicians, dialogue, period servicemen are improved character relationships, the use of specific art techniques and training aids that match logic artistic and creative process.

Keywords: *music Art, students, teaching methods, principles, conditions, personality, and teacher creativity.*